บทที่ 4
ระบบทุนนิยมในทางทฤษฎี

ระบบทุนนิยม (Capitalism) หรืออาจจะเรียกชื่ออย่างอื่นอีกเช่น ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม (Free enterprise economic system) หรือระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (Market economic system) ระบบนี้เป็นระบบที่เอกชนไม่ว่าจะเป็นบุคคลคนเดียวหรือรวมกันเป็นกลุ่มก็ตามเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต (Means of production) และมีเสรีภาพในการตัดสินใจและนำปัจจัยการผลิตนั้นไปใช้ในกิจกรรมเศรษฐกิจอะไรก็ได้ตามความพอใจ โดยปราศจากการกีดกันเราอาจกล่าวได้ว่าสาระสำคัญของระบบทุนนิยมโดยพื้นฐานมี 2 ประการคือ

1. ความเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และ

2. เสรีภาพในการตัดสินใจว่าจะนำปัจจัยการผลิตนั้นไปใช้ในกิจกรรมเศรษฐกิจอะไรก็ได้ตามความพอใจ โดยปราศจากการกีดกัน

สาระสำคัญดังกล่าวนี้ถ้ามีการแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงไปประการใดประการหนึ่ง เช่น แก้ไขความเป็นเจ้าของให้รัฐเป็นเจ้าของบ้าง เอกชนเป็นเจ้าของบ้างหรือให้รัฐเข้าไปมีบทบาทหรือควบคุมการตัดสินใจในการใช้ปัจจัยการผลิตระบบเศรษฐกิจก็จะกลายเป็นระบบเศรษฐกิจแบบผสม (Mixed economy) แต่ถ้ามีการแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงไปทั้งสองประการเช่น ให้รัฐเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจว่าจะนำปัจจัยการผลิตนั้นไปใช้ในกิจกรรมเศรษฐกิจอะไรบ้างก็จะกลายเป็นระบบเศรษฐกิจสังคมนิยม (Socialism) หรือระบบที่มีการวางแผนจากส่วนกลาง (Centrally planned economy)

องค์ประกอบที่สำคัญของระบบทุนนิยมทางทฤษฎี ถ้ามองในเชิงสถาบันประกอบด้วย 4 สถาบันคือ

1. สถาบัน ทรัพย์สินส่วนบุคคล (Private property)
2. สถาบัน เสรีภาพในการดำเนินงาน (Freedom of enterprise)
3. สถาบัน การแข่งขัน (Competition) หรือ ตลาดที่มีการแข่งขัน (Competitive market)
4. สถาบันรัฐ (State) หรือ รัฐบาล (Government)

1. สถาบันทรัพย์สินส่วนบุคคล (Private property) เป็นสถาบันหลักของระบบทุนนิยม เพราะทำหน้าที่ประกันว่า "เอกชนหรือบุคคล มีสิทธิหรือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน

ของตนเอง" เดิมทีสิทธิหรือกรรมสิทธิ์นี้ได้รับการรับรองและประกันโดย แนวความคิดกฎเศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติในปัจจุบัน รัฐเข้ามาค้ำประกันและปกป้องโดยออกเป็นคำสั่ง ระเบียบ กฎ กฎหมายฯ รวมทั้งจัดตั้งสถาบันต่าง ๆ เช่น ตำรวจ อัยการ ศาล เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นระหว่างเอกชนในส่วนที่เกี่ยวกับ สิทธิและกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน

ในประเทศไทย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปัจจุบัน มาตรา 35 วรรค 1 ได้บัญญัติวางรากฐาน เรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลไว้ว่า "สิทธิของบุคคลในทรัพย์สินย่อมได้รับการคุ้มครอง ขอบเขตแห่งสิทธิและการจำกัดสิทธิเช่นว่านั้นย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย"

นอกจากการประกันสิทธิหรือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลโดยกฎหมายรัฐธรรมนูญแล้วยังมีกฎหมายอื่น ๆ อีกที่ยอมรับและประกันสิทธิหรือกรรมสิทธิ์ดังกล่าว เช่น ประมวลกฎหมายแพ่ง มาตรา 420 เรื่องละเมิด บัญญัติคุ้มครองเจ้าของทรัพย์สินโดยห้ามบุคคลอื่นใดกระทำโดยผิดกฎหมายให้ทรัพย์สินของเขาเสียหาย ถ้าทำให้ทรัพย์สินเขาเสียหายต้องใช้ค่าสินไหมทดแทน และ มาตรา 1336 บัญญัติไว้ว่า เจ้าของทรัพย์สินมีสิทธิใช้สอยจำหน่ายจ่ายโอนและได้ซึ่งดอกผลแห่งทรัพย์นั้น เช่นเดียวกับประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 358 เรื่องความผิดฐานทำให้เสียทรัพย์ ได้บัญญัติห้ามบุคคลใดทำให้เสียหาย ทำลายฯ ทรัพย์สินของผู้อื่น

ปรัชญาพื้นฐานของสถาบันทรัพย์สินส่วนบุคคล คือ "เมื่อบุคคลมีสิทธิหรือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน จะทำให้บุคคลนั้น ๆ มีกำลังใจในการแสวงหาทรัพย์สินเพิ่มเติมและเก็บรักษามันไว้เพื่อประโยชน์สำหรับตัวเขาเองหรือบุคคลที่เขาต้องการให้ใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินนั้น

ปัญหาเรื่องสิทธิหรือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ว่า ในสังคมหรือชุมชนหนึ่ง ๆ ทรัพย์สินต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยการผลิต ควรจะเป็นของบุคคลหรือส่วนรวมเป็นปัญหาที่ได้มีการโต้เถียงกันมานับเป็นพัน ๆ ปี มาแล้วโดยต่างให้เหตุผลแตกต่างกันไป ในปัจจุบันนี้ก็ยังไม่เป็นที่ยุติ

ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า "ถ้าทรัพย์สินเป็นของส่วนรวม หรือสังคมก็จะก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม" อีกฝ่ายก็จะแย้งว่า "ถ้าทรัพย์สินเป็นของส่วนรวม ก็จะไม่มีผู้ดูแลรักษาและคนที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินนั้นก็จะไม่มีกำลังใจในการสะสมและดูแลรักษาทรัพย์นั้นต่อไป" ปัจจุบัน ปัญหารากฐานกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินก่อให้เกิดระบบกรรมสิทธิ์สองระบบที่มีลักษณะแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงคือระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐในประเทศสังคมนิยมและระบบกรรมสิทธิ์เอกชนในประเทศเสรีนิยมทั้งหลายซึ่งทั้งสองระบบเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของสังคมที่มีความ

แตกต่างกัน นอกจากนี้ในหลายประเทศได้นำระบบกรรมสิทธิ์ทั้งสองประสานกันเป็นระบบกรรมสิทธิ์ผสม ซึ่งปรากฏอยู่ในหลาย ๆ ประเทศที่โครงสร้างเศรษฐกิจมีลักษณะเสรีนิยม แต่นำระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐมาใช้ในบางกิจการเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เช่นเดียวกับในประเทศสังคมนิยมได้นำระบบกรรมสิทธิ์เอกชนมาใช้เช่นในยูโกสลาเวีย เป็นต้น

สถาบันทรัพย์สินส่วนบุคคลมีบทบาทช่วยส่งเสริมให้มีการออมและการสะสมทุน (ACCUMULATION CAPITAL) อาจจะปรากฏในรูปของการออมของบุคคลธรรมดา (Private savings) หรือการออมของบริษัท (Corporate savings) ซึ่งเป็นหัวใจของระบบทุนนิยม เศรษฐกิจจะเจริญเติบโตต้องมีการออมและการสะสมทุนในอัตราที่เหมาะสม เพราะการผลิตที่ใช้ทุนกับการผลิตโดยมือเปล่านั้นให้ผลแตกต่างกันมาก เราอาจกล่าวได้ว่า ในระบบทุนนิยมนั้น "การออมและการสะสมทุนเป็นที่มาของพัฒนาการอย่างรวดเร็ว"

ในประเทศที่ใช้ระบบเสรีนิยม หรือระบบผสม โดยมากจะมีกฎหมายส่งเสริมให้มีการออมทรัพย์ด้วยวิธีการต่าง ๆ เป็นต้นว่า สถานประกอบการใดนำกำไรไปลงทุนโดยไม่นำไปจ่ายเป็นเงินปันผล จะได้รับการยกเว้นภาษี ทั้งนี้ก็เพื่อส่งเสริมการออมทรัพย์และการสะสมทุนต่อไป

นอกจากกฎหมายที่ยกเว้นภาษีดังกล่าว ในหลายประเทศพยายามเก็บภาษีทรัพย์สินในอัตราต่ำเพื่อส่งเสริมให้บุคคลมีกำลังใจในการออม และการสะสมทุน ตรงกันข้ามบางประเทศ กฎหมายภาษีทรัพย์สินก็ใช้อย่างเคร่งครัด และเก็บในอัตราสูง อันจะมีผลทำลายพื้นฐานของการออมและสะสมทุน เพราะบุคคลออมทรัพย์หรือสะสมทุนไว้ก็เพื่ออนาคตของเขาหรือลูกหลานในภายภาคหน้า

ระบบภาษีทรัพย์สินจึงมีบทบาทโดยตรงต่อการออมและการสะสมทุน เพราะถ้าเก็บอัตราต่ำเอกชนมีกำลังใจในการออมการสะสมทุน แต่รัฐจะมีรายได้น้อย ถ้าเก็บอัตราสูงเอกชนไม่มีกำลังใจในการออมและสะสมทุนแต่รัฐจะมีรายได้มากและนำรายได้นั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนทุก ๆ คน ดังนั้นในด้านนโยบายภาษีของรัฐนั้น รัฐจำเป็นต้องใช้ความระมัดระวังว่าควรจะใช้อย่างไรจึงจะเหมาะสมคือไม่ทำลายพื้นฐานการออมและสะสมทุนอันเป็นที่มาของการพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็วขณะเดียวกันก็ทำให้รัฐมีรายได้พอเพียงที่จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนส่วนใหญ่

การออมทรัพย์ และการสะสมทุนยังขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอื่น ๆ อีก เช่น การประกันสังคม และการรับมรดก

ในประเทศที่ระบบการประกันสังคมดี คือรัฐเข้ามาดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของเอกชนอย่างดี เช่น เจ็บป่วยก็รักษาพยาบาลฟรี ไม่มีที่อยู่อาศัยรัฐก็จัดให้ หรือให้เงินสนับสนุน ถ้าว่างงานรัฐก็จ่ายเบี้ยว่างงานให้ เมื่อแก่ตัวก็มีบำนาญให้ เช่นนี้เมื่อรัฐดูแลเอกชนอย่างดี เอกชนก็ไม่จำเป็นต้องออมทรัพย์ไว้เพื่ออนาคต เพราะเขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยอาศัยระบบประกันสังคมที่ดี ตรงกันข้ามถ้าประเทศใดไม่มีระบบประกันสังคม หรือมีแต่ไม่ดี บุคคลต่าง ๆ ก็ต้องดูแลตัวเอง จึงจำเป็นต้องออมทรัพย์ไว้เป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในคราวที่ต้อง เจ็บป่วย ว่างงานในอนาคต

ระบบการรับมรดก หรือที่เรียกว่า "การโอนทรัพย์สินระหว่างช่วงอายุคน" (Inter-Generation Transfer of Wealth) เช่น การโอนจากพ่อแม่ไปสู่ลูก หลาน ตามกฎหมายหรือประเพณีการรับมรดก หรือโดยพินัยกรรมตามเจตจำนงค์ของเจ้ามรดกในประเทศที่การโอนทรัพย์สินระหว่างช่วงอายุคนได้รับการประกัน บุคคลก็มีกำลังใจในการออมและสะสมทุนซึ่งเราอาจกล่าวได้ว่า การรับมรดกเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยม และเป็นสาระสำคัญประการหนึ่งของสถาบันทรัพย์สินส่วนบุคคล

ในประเทศไทย กฎหมายได้ยอมรับและค้ำประกันการรับมรดกไว้ โดยมีบทบัญญัติในกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา 35 วรรค 2 บัญญัติว่า "การสืบมรดกย่อมได้รับการคุ้มครองสิทธิของบุคคลในการสืบมรดก ย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย" คือเป็นไปตามประมวลกฎหมายแพ่งและพานิชย์มาตรา 1599 ที่บัญญัติว่า "เมื่อบุคคลใดตายมรดกของบุคคลนั้นตกทอดแก่ทายาท"

การยอมรับว่า การโอนทรัพย์สินระหว่างช่วงอายุคน หรือการรับมรดกเป็นกลไกที่มีความสำคัญของระบบทุนนิยม ปัญหาที่ตามมาคือการยอมรับนี้ขัดแย้งกับค่านิยมในระบบเสรีประชาธิปไตยที่ว่า "ต้องตอบแทนบุคคลตามความสามารถหรือความดีที่เขาได้กระทำ" หรือที่เรียกว่า Merit system หรือไม่เพราะเราจะตั้งข้อสังเกตได้ว่า "ผู้รับมรดกได้กระทำความดีอะไรไว้ จึงได้รับมรดกมากมาย"

ในสังคมทุนนิยมที่ยอมรับการรับมรดกและ Merit system เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของระบบทุนนิยมในประเทศเสรีประชาธิปไตยทั้งหลายซึ่งมีลักษณะขัดแย้งกัน สังคมหรือรัฐก็จะเข้าไปแทรกแซงโดยการจัดเก็บภาษีมรดกแล้วนำไปแจกจ่ายให้กับสมาชิกในสังคมในรูปแบบต่าง ๆ

การเก็บภาษีมรดกก็เช่นเดียวกับระบบภาษีของรัฐที่ได้กล่าวมาแล้วว่าถ้าใช้เคร่งครัดเกินไปก็จะทำลายพื้นฐานการออม ถ้าใช้อย่างหละหลวมก็จะเกิดความไม่เป็นธรรมในสังคม

การเดินสายกลายก็เป็นสิ่งที่ยากลำบาก จึงมีแนวความคิดว่า "สิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคลนั้นไม่ควรเป็นสิทธิโดยเด็ดขาด ควรจะมีขอบเขตที่แน่นอนเพื่อใช้ควบคุมการใช้ทรัพย์สินของบุคคลอย่าให้ขัดกับสถาบันหลักของระบบเสรีนิยม และขณะเดียวกันก็ไม่ทำลายพื้นฐานของระบบ และต้องคำนึงถึงสังคมอันเป็นส่วนรวมด้วย"

2. สถาบันเสรีภาพในการดำเนินงาน (Freedom of enterprise) ความหมายอย่างแคบ เสรีภาพในการดำเนินงานนี้เป็นการขยายหลักสิทธิหรือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคล คือ เปิดโอกาสให้เจ้าของทรัพย์สินหรือปัจจัยการผลิต มีสิทธิที่จะกำหนดว่าจะใช้ทรัพย์สินหรือปัจจัยการผลิตนั้นไปในกิจกรรมเศรษฐกิจใด และจะใช้อย่างไรก็ได้ภายใต้ขอบเขตแห่งบทบัญญัติของกฎหมาย เช่น นำทรัพย์สินนั้นไปขายให้เช่า นำเงินไปฝากธนาคาร หรือนำไปลงทุนส่วนความหมายอย่างกว้างนั้นหมายความรวมถึงเสรีภาพในการตัดสินใจว่าจะใช้หรือไม่ใช้ทรัพย์สินหรือปัจจัยการผลิตนั้น หรือ จะประกอบอาชีพใด เช่น เป็นลูกจ้าง พ่อค้า ทนายความฯ

เสรีภาพในการใช้ทรัพย์สินนั้น ในประเทศไทยมีกฎหมายรัฐธรรมนูญได้วางหลักทั่วไปในมาตรา 33 วรรค 1 ไว้ว่า "สิทธิของบุคคลในทรัพย์สินย่อมได้รับความคุ้มครอง ขอบเขตแห่งสิทธิและการจำกัดสิทธิเช่นว่านี้ ย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย" และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ในเรื่องเอกเทศสัญญา ได้บัญญัติถึง เสรีภาพในการใช้ทรัพย์สินไว้ เช่น ซื้อขาย จำนำ ให้เช่า หรือประกอบกิจการในรูป ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัดฯ (มาตรา 453-1297) เป็นต้น

ปรัชญาพื้นฐานในเรื่อง "เสรีภาพในการดำเนินงาน" คือ บุคคลแต่ละคนไม่ว่าจะดำเนินงานโดยเอกเทศ หรือเป็นกลุ่มก้อนก็ตาม บุคคลนั้น ๆ จะเป็นผู้ตัดสินประโยชน์ของตนเองได้ดีที่สุด เพราะไม่มีใครรู้ดีกว่าตนเองว่า ประโยชน์สูงสุดของตนเองเป็นอย่างไร ซึ่งเราเรียกว่า "มนุษย์เศรษฐกิจ" (Economic man) หรือที่ภาษาลาตินเรียกว่า HOMO OECOMICUS

จากแนวความคิด Economic man ถ้าเรามองด้านผู้ผลิต หรือผู้ประกอบการ จะดำเนินการผลิตหรือ ประกอบการที่ให้ผลกำไรสูงสุด คือ พยายามลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำที่สุดและขายได้ราคาสูงที่สุด และถ้ามองด้านผู้บริโภค ๆ ก็จะทำการบริโภคสินค้าจนกระทั่งได้ความพอใจสูงสุดคือ จ่ายค่าสินค้าต่ำสุดแต่ได้ประโยชน์สูงสุด

แนวความคิด (Economic man) เปิดโอกาสให้มนุษย์ใช้ความสามารถเต็มที่ทั้งในกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินการผลิตหรือประกอบการและบริโภค แต่การใช้แนวความคิด

นี้ต้องมีขอบเขตจำกัดเพราะถ้าปล่อยให้ใช้ความคิดนี้อย่างเต็มที่ ผู้ผลิตก็จะลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำสุดสินค้าก็จะไม่มีคุณภาพ และจะกำหนดราคาสูงที่สุดตามอำเภอใจ เป็นการเอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค ดังนั้นแนวความคิดนี้จึงมีขอบเขตจำกัดโดยอุปสรรคตามธรรมชาติ เช่น กลุ่ม O P E C ขึ้นราคาน้ำมันตามใจชอบ ผู้ใช้อาจจะหันมาใช้สิ่งทดแทนอย่างอื่นเช่น ก๊าซหรือพลังไอน้ำ เป็นต้น หรือโดยกลไกตลาด เช่น การแข่งขันในตลาดที่มีผู้ผลิตหลายรายทำให้ผู้ผลิตรายใดรายหนึ่งไม่สามารถกำหนดราคาขายตามใจชอบได้ หรือโดยบทบัญญัติแห่งกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติป้องกันการค้ากำไรเกินควร พ.ศ. 2490 และพระราชบัญญัติกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด พ.ศ. 2522 ของไทย เป็นต้น

ในหลักหรือแนวความคิด (Economic man) ยังมีบุคคลอีกคนหนึ่งที่มีความสำคัญมาก คือ ผู้ประกอบการ (Enterpreneur) เป็นผู้ทำหน้าที่รวบรวมปัจจัยการผลิตขึ้นมาเพื่อผลิตสินค้าแต่เดิม ก่อนที่จะมีการดำเนินการผลิตสินค้าภายในโรงงาน หรือภายใต้หลังคาเดียวกัน ผู้ประกอบการจะเดินทางไปในที่ต่าง ๆ เช่น ตามบ้านเรือนของบุคคลต่าง ๆ โดยนำวัตถุดิบไปให้ทำการผลิต เมื่อผลิตเสร็จแล้วก็รวบรวมผลผลิตมาขายในตลาด เราเรียกว่าระบบ Putting out system เป็นระบบที่หลีกเลี่ยงการทำงานในโรงงาน และลดความแออัดภายในชุมชนอุตสาหกรรมหรือภายในเมือง เพราะผู้ทำการผลิตจะกระจายอยู่ตามบ้านของตนเอง

ปัจจุบัน ระบบ Putting out system กำลังแพร่หลาย โดยเฉพาะในระดับระหว่างประเทศ โดยบริษัทผู้ประกอบการปกติจะตั้งอยู่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว มักจะเดินทางมาลงทุนในประเทศด้อยพัฒนาในเอเชีย อาฟริกา ลาตินอเมริกา เอาวัตถุดิบมาทิ้งไว้ให้ประเทศเหล่านี้ทำการผลิต เช่น เอาผ้า แบบเสื้อผ้ามาให้ทำการผลิตเพราะในประเทศเหล่านี้ค่าแรงถูก เมื่อผลิตเสร็จแล้วก็จะส่งกลับไปยังบริษัทผู้ประกอบการในประเทศที่พัฒนาแล้ว ประทับตราแล้วนำกลับมาขายยังประเทศต่าง ๆ อีกครั้งหนึ่งเราเรียกว่า ระบบ Putting out system ระหว่างประเทศ

ผู้ประกอบการไม่ว่าจะโดยคน ๆ เดียว (Single proprietorship) หรือเป็นกลุ่มในรูปของห้างหุ้นส่วน (Partnership) หรือบริษัทจำกัด (Corporation) หรือในรูปอื่น ๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจใดขึ้นมาก็ต้องยอมรับภาระในการเสี่ยงภัยว่าจะขาดทุนหรือมีกำไร คือ "ถ้าโชคดีก็มีกำไร ถ้าโชคร้ายก็ขาดทุน" การเสี่ยงภัยนี้เป็นทรรศนะของ Frank Knight ในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 แต่ปัจจุบันทรรศนะที่มีต่อผู้ประกอบการได้เปลี่ยนแปลงไปซึ่ง Chumpeter ปรัชญาเมธีคนสำคัญของระบบทุนนิยมเห็นว่า "บทบาทของผู้ประกอบการที่เป็นหัวใจ

สำคัญของระบบทุนนิยมคือ การริเริ่มของใหม่ ๆ (Innovation) เช่น ผลิตสินค้าใหม่ ผลิตสินค้าด้วยวิธีการใหม่ จัดระบบการบริหารงานใหม่"

ทรรศนะที่มีต่อผู้ประกอบการได้เปลี่ยนแปลงไปมากในปัจจุบัน เพราะผู้ที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตจะเข้ามาดำเนินการเองโดยไม่ต้องพึ่งผู้ประกอบการอาชีพ ทรรศนะนี้กำลังพัฒนา เช่น ในยูโกสลาเวีย กรรมกรเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารงานกับรัฐในอังกฤษ เยอรมัน ให้กรรมกรเข้าไปมีที่นั่งอยู่ในระดับกรรมการบริหารของบริษัทซึ่งเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าการบริหารกิจกรรมทางเศรษฐกิจของระบบทุนนิยม เราเรียกการบริหารแบบนี้ว่า "การบริหารตนเอง" (Self-management) ในประเทศไทยก็จะเห็นได้ในรูปของสหกรณ์ผู้ผลิต หรือในรูปการบริหารที่ใช้หลักการประชาธิปไตย เช่นในรูปของบริษัทมหาชนตามพระราชบัญญัติบริษัทมหาชน พ.ศ. 2521

3. สถาบันการแข่งขัน (Competition) หรือตลาดที่มีการแข่งขัน (Competitive market) ในระบบทุนนิยมตลาดที่มีการแข่งขันนอกจากจะทำหน้าที่ก่อให้เกิด Demand ความต้องการสินค้าและ Supply แล้วยังทำหน้าที่เหนี่ยวรั้งการใช้เสรีภาพในการดำเนินงานและการแสวงหาประโยชน์ของบุคคลตามแนวความคิด (Economic man) และทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคเพื่อให้ตลาดปลอดพ้นจากการผูกขาดและการแทรกแซงของรัฐ คือให้มีการแข่งขันอย่างเสรี ซึ่งเราเรียกว่า "การแข่งขันอย่างบริสุทธิ์" (Pure competition)

สาระสำคัญของการแข่งขันคือ ต้องมีผู้ซื้อ ผู้ขายจำนวนมากในตลาดซื้อขายสินค้า บุคคลหนึ่งบุคคลใด หรือกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดไม่สามารถกำหนดราคาตลาด (Market price) ได้ เพราะราคาตลาดจะเกิดจากการตกลงใจของคนทั้งตลาดพร้อม ๆ กัน เราเรียกบุคคลเหล่านี้ คือผู้ซื้อ และผู้ขายในตลาดว่า ผู้ยอมรับราคา (PRICE TAKER) และราคาที่ยอมรับกันในตลาดดังกล่าวเราเรียกว่า "ราคาตลาด" (Market price)

การแข่งขันในตลาดดังกล่าวเราเรียกว่าการแข่งขันอย่างบริสุทธิ์ (Pure competition) หรือการแข่งขันอย่างสมบูรณ์ (Perfect competition) คือปล่อยให้มีการแข่งขันโดยเสรี ปราศจากการผูกขาด และการแทรกแซงของรัฐ ซึ่งปกติจะมีอยู่ในอุดมคติเท่านั้น เพราะตลาดที่เป็นจริงมักจะมีการผูกขาดเจือปนอยู่บ้างไม่มากก็น้อย ทำให้ตลาดมีการแข่งขันที่ไม่สมบูรณ์ (Imperfect competition)

อุปสรรคที่ทำให้ตลาดไม่สมบูรณ์ มีหลายประการ เช่น

ก. ความรู้ (Knowledge) เมื่อผู้ซื้อทราบราคาขายเป็นอย่างดี (perfect knowledge) คือมีข่าวสารเรื่องราคาเพียงพอหรือผู้ขายติดราคาสินค้าไว้ทุกร้าน ราคาสินค้าชนิดเดียวกัน

จึงเท่ากัน เพราะร้านที่ติดราคาสูงจะขายไม่ได้ต้องปรับราคาให้เป็นไปตามราคาตลาดจึงทำให้ตลาดมีการแข่งขันอย่างสมบูรณ์ แต่ตามความเป็นจริงในตลาดที่มีการแข่งขัน ผู้ซื้อไม่รู้ข่าวสารเรื่องราคาเพียงพอ จึงทำให้ราคาสินค้าชนิดเดียวกันต่างกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า "ตราบใดที่ความรู้ไม่สมบูรณ์ (Imperfect knowledge) จะทำให้ราคาสินค้าชนิดเดียวกันในตลาดที่มีการแข่งขันมีราคาเท่ากันไม่ได้"

ข. การเคลื่อนไหว (Mobility) การเคลื่อนไหวของสินค้าจากผู้ผลิตไปสู่ผู้บริโภคนั้น ถ้ามีการเคลื่อนไหวที่สมบูรณ์ (Perfect mobility) ราคาสินค้าประเภทเดียวกันจะเท่ากัน แต่ตามความเป็นจริง สินค้าต้องเคลื่อนไหวจากผู้ผลิตไปสู่ผู้บริโภคโดยอาศัยตลาดเป็นศูนย์กลาง ตลาดตามปกติจะกระจัดกระจายอยู่ในท้องที่ต่าง ๆ ใกล้บ้าง ไกลบ้าง ตลาดที่อยู่ใกล้ ค่าเคลื่อนไหวของสินค้าจากผู้ผลิตไปยังผู้บริโภคก็ต่ำ ถ้าอยู่ไกลก็สูง ซึ่งในทางเศรษฐศาสตร์มักสมมติว่าไม่มีค่าในการเคลื่อนไหว ซึ่งตามความเป็นจริงไม่ได้เป็นเช่นนี้ เพราะการเคลื่อนไหวของสินค้าต้องมีค่าขนส่งเข้ามาเกี่ยวข้องอันเป็นสาเหตุให้ราคาสินค้าชนิดเดียวกันในตลาดแต่ละแห่งราคาไม่เท่ากัน

ค. การผูกขาด (Monopoly) หมายถึงผู้ขายรายเดียว หรือหลายรายมีอำนาจในการกำหนดราคาสินค้าได้ตามอำเภอใจซึ่งเป็นความเป็นจริงในตลาดทั่ว ๆ ไปคือ ในการแข่งขันในตลาดนั้นมักจะมีผู้ผูกขาดเข้ามาร่วมด้วยส่วนหนึ่ง และแข่งขันกับกิจการอื่น ๆ ตามปกติ ซึ่งทำให้เกิดตลาดที่เรียกว่า กึ่งผูกขาดกึ่งแข่งขัน คือมีอำนาจในการกำหนดราคาแต่มีขอบเขตจำกัด

ราคาตลาด (Market price) ในระบบทุนนิยมมีหน้าที่สองประการคือ

1. หน้าที่ในการปันส่วนสินค้า (Rationing function) หมายถึงราคาตลาด ทำหน้าที่จัดสรรสินค้าจากผู้ผลิตไปให้ผู้ที่พร้อมจะจ่ายตามราคาสินค้าที่ดำรงอยู่คือ ผู้บริโภค หรืออาจจะกล่าวได้ว่าราคาตลาดทำให้ปริมาณสินค้าที่จัดหามาขาย (Supply) เท่ากับปริมาณความต้องการซื้อ (Demand) คือถ้า Supply น้อยราคาตลาดก็จะมีแนวโน้มขึ้นสูงไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงจุดสมดุลย์ (Equilibrium) ที่ Supply = Demand ในทางกลับกันถ้า Supply มาก ราคาตลาดก็จะมีแนวโน้มต่ำลงจนกระทั่งถึงจุดสมดุลย์ที่ Supply = Demand เช่นกัน

หน้าที่การปันส่วนสินค้าของราคาตลาด เป็นหน้าที่สำคัญและเป็นหน้าที่สากล ระบบเศรษฐกิจใดก็ตามที่นำระบบตลาดมาใช้ ราคาตลาดจะทำหน้าที่นี้เสมอ เมื่อสินค้าใดขาดแคลน เช่น ก๊าซหุงต้มขาดแคลน แต่ความต้องการใช้ยังสูง ราคาก๊าซหุงต้มก็จะมีแนวโน้มสูงขึ้นจนคนบางส่วนไม่มีอำนาจซื้อ ก็จะทำให้ปริมาณก๊าซหุงต้มในตลาดที่มีอยู่พอเพียงที่จะตอบ

สนองให้กับผู้มีอำนาจซื้อ ณ ราคาที่สูงขึ้นนั้น แต่ถ้ายังขาดแคลนอยู่อีกราคาก็จะสูงขึ้นอีก จนกระทั่งปริมาณก๊าซที่จะขายเท่ากับปริมาณที่จะซื้อ ณ ราคาที่สูงขึ้นใหม่ ดังนั้น การเคลื่อนไหวของราคาที่เหมาะสมจะทำหน้าที่ปันส่วนสินค้าจากผู้ผลิตไปยังผู้บริโภค โดยอัตโนมัติในตัวของมันเอง

การปันส่วนนั้น นอกจากจะใช้ราคาตลาดทำหน้าที่ปันส่วนสินค้าแล้ว เรายังสามารถใช้บัตรปันส่วนทำหน้าที่นี้ได้เช่นกัน เช่นในยามสงคราม เรามักจะไม่ใช้ราคาตลาดเป็นเครื่องมือในการปันส่วน แต่จะใช้บัตรปันส่วน เพราะการใช้บัตรปันส่วนนั้นยุติธรรม เป็นการตรึงราคาสินค้า และทำให้ผู้บริโภคได้บริโภคสินค้าตามความจำเป็น ตรงข้ามถ้าใช้ราคาปันส่วนในยามสงคราม ผู้ที่มีอำนาจซื้อก็จะเป็นคนมีเงินมากเท่านั้น เพราะราคาสินค้าจะขึ้นสูงตามความขาดแคลนสินค้านั้น ๆ บุคคลทั่ว ๆ ไปจะไม่มีอำนาจซื้อและไม่ได้บริโภคสินค้าทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคมได้

ถ้ามองด้านความเป็นธรรมในสังคมแล้ว การใช้บัตรปันส่วนทำให้เกิดความเป็นธรรม เพราะทุก ๆ คนมีสิทธิในการบริโภคสินค้าเท่าเทียมกันไม่ว่าจนหรือรวย แต่ถ้ามองในเชิงบริหารวิธีการนี้มีปัญหายุ่งยาก ทั้งมาตรการในการกระจายบัตรปันส่วน และการควบคุมร้านค้าเพราะที่ ๆ มีการปันส่วนด้วยวิธีการนี้ ร้านค้ามักจะหลบหลีกไม่ยอมขายสินค้าที่ขาดแคลนหน้าร้านตามปกติ และนำไปขายหลังร้านเกิดตลาดมืดซึ่งได้กำไรมากกว่า ส่วนการปันส่วนโดยอาศัยราคาตลาดนั้นง่าย ตลาดจะทำหน้าที่ปันส่วนในตัวของมันเองโดยอัตโนมัติ โดยรัฐไม่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องแต่อาจจะก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมได้

2. *หน้าที่ในการจูงใจ (Motivation function)* ราคาตลาดทำหน้าที่เป็นเครื่องชี้ว่าเมื่อใดควรจะลงทุน เพิ่มทุน เพิ่มผลผลิต และเมื่อใดควรจะชะลอการลงทุน ลดต้นทุนการผลิต ลดผลผลิต เช่น ในขณะที่สินค้าขาดแคลนราคาตลาดจะมีแนวโน้มสูงขึ้น เป็นสิ่งจูงใจให้มีการลงทุน เพิ่มทุน และขยายผลผลิตต่อไป ตรงข้ามถ้าสินค้าล้นตลาดก็จะเป็นเครื่องชี้ว่าควรลดต้นทุนการผลิตหรือลดการผลิต เพราะแนวโน้มราคาตลาดจะต่ำลง

จะเห็นได้ว่าบทบาทของราคาในระบบทุนนิยมนั้นมีความสำคัญมาก เพราะในการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจใด ๆ ก็ตาม ถ้าดำเนินไปในช่วงที่ราคาตลาดมีแนวโน้มสูงขึ้น ก็จะประสบผลสำเร็จ ตรงข้ามถ้าดำเนินไปในช่วงที่ราคาตลาดมีแนวโน้มต่ำลง ก็ต้องเผชิญกับการขาดทุน และอาจจะล้มละลายในที่สุดได้ เช่น การลงทุนกิจการด้านโรงแรมในประเทศไทยในสมัยหนึ่ง มีการขยายตัวสูงมากเพราะคาดการณ์ว่า อุตสาหกรรมท่องเที่ยว และอุตสาหกรรมการบินระหว่างประเทศจะขยายตัว แต่ต่อมาปรากฏว่าเศรษฐกิจตกต่ำ อุตสาหกรรมดังกล่าว

ไม่ขยายตัวตามที่คาดไว้ กิจการโรงแรมจึงประสบปัญหาไม่มีคนมาพักและต้องเสี่ยงต่อการขาดทุนสูง ซึ่งปัญหานี้ก็เกิดในประเทศอื่น เช่นกัน เช่น สิงคโปร์ และฮาวาย เป็นต้น

4. สถาบันรัฐ (State) หรือรัฐบาล (Government) แนวความคิดพื้นฐานของปรัชญาเมธีเสรีนิยมนั้นเชื่อว่า "กฎธรรมชาติ จะเป็นตัวกำหนดให้เศรษฐกิจดำเนินไปเองโดยอัตโนมัติ การแทรกแซงของรัฐจะไม่มีผลไปเปลี่ยนแปลงกฎธรรมชาตินี้" เช่น แนวความคิดของ QUESNEY ที่ว่า "กฎธรรมชาติต้องการให้บุคคลมีเสรีภาพเต็มที่ในการซื้อ ขาย และแลกเปลี่ยน ไม่ต้องการให้รัฐเข้ามาแทรกแซง" หรือของ A. SMITH ที่ได้กล่าวถึงหน้าที่ของรัฐ ในหนังสือ The Wealth of Nation ในปี 1776 ว่า "รัฐต้องคุ้มครองป้องกันมิให้พลเมืองได้รับความอยุติธรรม ไม่ว่าในรูปแบบใด ๆ และมีหน้าที่สร้างสาธารณูปโภคต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ผู้ประดิษฐเศรษฐทรัพย์"

นอกจากนั้นหลัก Laissez-faire คือ ปล่อยให้ทุกคนทำโดยเสรี หรือปล่อยให้ทุกคนแสวงหาประโยชน์ตามหลักเสรีภาพทางเศรษฐกิจแล้วทุกอย่างจะเรียบร้อยไปเอง เพราะมีหลักเรื่องการแข่งขันคอยเหนี่ยวรั้งอยู่ โดยรัฐไม่ต้องเข้าไปแทรกแซง ถ้ารัฐเข้าไปแทรกแซงจะก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดี ปล่อยให้ทุกอย่างดำเนินไปตามกฎธรรมชาติของมัน การแสวงหาประโยชน์ส่วนตัวจะนำไปสู่ผลประโยชน์ของส่วนรวมในที่สุด

ในทางทฤษฎีรัฐไม่ควรจะเข้ามาแทรกแซงเอกชน ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่ในทางปฏิบัติแล้วหน้าที่หนึ่งที่รัฐที่มีอำนาจอธิปไตยต้องกระทำคือหน้าที่ในฐานะที่เป็นคนกลางคอยไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท หรือกรณีขัดแย้งระหว่างเอกชนต่อเอกชน เพื่อให้สังคมอยู่ได้ด้วยความสงบเรียบร้อย

แนวความคิดของสำนัก Classic ซึ่งเป็นสำนักที่ครอบงำความคิดทางเศรษฐกิจโลกมานานที่เชื่อว่า "ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม มีกลไกอัตโนมัติที่สามารถแก้ไขปัญหาได้ในตัวของมันเอง โดยรัฐไม่ต้องเข้าไปแทรกแซง" ดำเนินมาจนถึงปี 1929 พอถึงปี 1930 เกิดเศรษฐกิจตกต่ำขึ้นทั่วโลกทำให้มีการทบทวนแนวความคิดนี้ว่าถูกต้องหรือไม่เพียงใด ซึ่ง KEYNES นักเศรษฐศาสตร์ ชาวอังกฤษ ก็เสนอว่า รัฐบาลจะปล่อยให้มี Laissez-faire ไม่ได้ รัฐต้องเข้าไปแทรกแซง เช่นเดียวกับ M. Friedman นักเศรษฐศาสตร์อเมริกัน ซึ่งได้รับรางวัลโนเบลในปี 1971 ได้ชี้ว่า บทบาทของรัฐบาลในระบบทุนนิยมคือ "รักษาค่านิยมในสังคม เช่น รักษาสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคล ส่งเสริมการแข่งขัน ควบคุมการผูกขาด ควบคุมคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น"

ตั้งแต่เศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ในช่วงปี 1930-1938 เป็นต้นมา แนวความคิดที่ว่าระบบทุนนิยมมีกลไกอัตโนมัติที่สามารถแก้ปัญหาได้โดยตัวของมันเองโดยรัฐไม่ต้องเข้าไปแทรกแซงนั้นได้เปลี่ยนแปลงไป บทบาทของรัฐในระบบทุนนิยมเริ่มเด่นชัดขึ้น โดยเฉพาะตั้งแต่มีโครงการ (New Deal) ซึ่งประธานาธิบดี Roosevelt พยายามแก้ปัญหาการว่างงานโดยการจัดหางานสาธารณะให้ประชาชนทำ ในปัจจุบันบทบาทของรัฐในระบบทุนนิยมได้พัฒนามากเพราะรัฐได้เข้ามามีบทบาทถึงขนาดเป็นผู้กำหนดโครงสร้าง การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศรวมทั้งการออกกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจออกมาใช้บังคับ เป็นต้น